

НАРОДНО-ВИКОНАВСЬКА ТВОРЧІСТЬ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Автором статті предпринята попытка исследовать исторические аспекты появления музыкальной этнопедагогике, как совокупности жизненных явлений и практического опыта, накопленных национальной традицией. Предметом рассмотрения является история музыкальной этнопедагогике, особенности и закономерности становления и развития украинского народоупитання. На эмпирическом и научном уровнях сформулированы и выстроены в систему музыкально-этнопедагогические принципы, составляющие основу организации музыкального обучения и воспитания.

The historical aspects of beginning of musical ethnopedagogic as a complex of life notions and practical appearance, which are accumulated by national tradition, are investigated by the author for the first time. The object of musical ethnopedagogic history research, the peculiarities and regularities of forming and development Ukrainian ethnology are shown. Musical ethnopedagogical principles, which formed the basis of musical education and upbringing organization are formed and built in the system on the empirical and scientific levels firstly.

Для осмислення музичної етнопедагогіки людство затратило багато віків. Необхідно було зрозуміти сутність музичного мистецтва, щоб зуміти передати майбутнім поколінням свій досвід, знання, вміння формувати й записати його в стислих словесних формах і семіотичних знаках. Скарбницю педагогічної мудрості правомірно називають музичною етнопедагогікою, яка знайшла своє втілення не тільки в піснях, а й у музичному інструментарії.

Етномузична культура українців тісно пов'язана з педагогічною культурою. Історики музичної педагогіки загалом не спромоглися переступити межі конкретно-історичних досліджень, залишивши царину музичної етнопедагогіки українців на узбіччі історіософського осмислення розвитку етносу, що певним чином збіднило систему наукових пошуків. Увага наукових досліджень сконцентрована на періоді розвитку нотозапису, проігнорувавши існування етнопедагогіки не такого вже примітивного музичного мистецтва: колядки, щедрівки, веснянки, обрядові родинні пісні, які стали основою, базисом розвитку музичної культури українського етносу.

Етноінструментальна творчість, породжена українським народом, увійшла в культурно-історичний вимір як світоглядна проекція етносу на навколишній світ, вимір його діянь, інформацію про те, що з ним трапилося в історичному вимірі, з його дітьми і з його народом, з його історією.

Тому вплив музичної етнопедагогіки на виховання дитини, історичні передумови виникнення якої створили українці, розпочинаючи з родових громад і до державних утворень, передбачає ґрунтовне вивчення першоджерел народної педагогіки як сукупності життєвих уявлень і практичного досвіду, сконцентрованих у національній традиції. У формуванні

естетичних поглядів дитини засобом співу закладено сімейний досвід і общинне виховання, що відбувалося в органічній взаємодії дітей із дорослими, у буденних ситуаціях праці, відпочинку, святкування, звичаїв і традицій. Разом з тим, існували певні заборони, залякування, що передавалися усно через пісні, ритуали, казки.

Українська музична етнопедагогіка – міждисциплінарна наука, що тісно пов'язана з історією народної педагогіки, етнологією, етнографією, лінгвістикою, фольклористикою та у вік технічного прогресу із звукозаписуванням і звуковідтворенням. Звідси виходить комплексність методів її етномузикологічних досліджень. Предметом дослідження історії музичної етнопедагогіки є особливості й закономірності формування, становлення та розвитку українського народознавства.

Дослідники вважають, що зразки пісенної творчості українського народу таять у собі великий пласт народнопедагогічних ідей, відтворюють їх, формують і розвивають [1].

Історія української музичної етнопедагогіки – наукова дисципліна, що вивчає зародження, становлення та її розвиток з опорою на українську народну педагогіку й музикознавство від появи до сьогодення з її дидактичними принципами. Академік М.Г. Стельмахович щодо цього зазначав: “Якщо поставити всі три поняття поруч для узагальненого порівняльного аналізу, то головну суть кожного з них стисло можна виразити так: народна педагогіка – явище, історико-педагогічний феномен; етнопедагогіка – наука про нього; історія педагогіки – знання еволюції цієї науки” [3, 42]. Народна педагогіка – це те, чим займається народ усе своє життя, всю свою історію до сьогодні, оскільки виховання – категорія вічна; музична етнопедагогіка українців – це те, чим займаються постійно дослідники музичного мистецтва, це джерело вивчення етнопедагогічних цінностей українського народу з його мелосом, музичними формами й жанрами, з його музичною дидактикою. Предметом вивчення історизму музичної етнопедагогіки як науки сьогодні є джерела, що введені й продовжують вводити нові пласти музичних джерел: твори репресованих композиторів; замовчувані праці зарубіжних музикознавців; відмирання заполітизованих і ідеологізованих комуно-радянських музичних творів; поява народнопісенної творчості про великий пласт визвольних змагань у періоди відновлення української державності: про січових стрільців, про вояк Української повстанської армії, про українських отаманів, про гетьманщину тощо. Загалом до сьогодення українські гуманітарні науки, у тому числі музикознавство й народознавство, розділені високими перегородками, побудованими завойовниками українських земель, що не дозволяли визначитися українцеві в його історії, в його музичному мистецтві та вивчити його, застосовуючи принципи дидактичності, певного географічного, економічного, соціального, демографічного, національного та інших контекстів.

Оскільки українська музична етнопедагогіка – складова частина народознавства, у вивченні цієї науки ми екстраполюємо до етнопедагогіки, до її етнолінгвістики, до її семіотики.

Методологічну основу історизму української музичної етнопедагогіки становлять принципи розуміння музичної педагогіки, з опорою на генетичні особливості українців та їх складову частину загальнолюдської культури, сукупності музичних знань, умінь і музично-виховного досвіду, з урахуванням єдності історичного й логічного у вивченні музично-пісенних явищ. Виокремлення основи музичної етнопедагогіки українців у розумінні історизму наукового процесу пізнання їх музичної діяльності відбувається з урахуванням родини й родинного виховання. Історизм суспільного феномену як генотипу, властивість якого визначає наявність у більшості нації музичного слуху, відчуття ритму, ладу, розвитку голосового апарату, визначає природно-естетичне середовище, що постійно формується і розвивається зі збереженням вказаних ознак як естетичних цінностей. “Одним із найзагальніших і найпоширеніших спеціально наукових методів, без якого неможливе історичне пізнання будь-якого суспільного явища чи процесу, є генетичний. Після з’ясування причинно-наслідкових зв’язків він дозволяє послідовно розкривати і простежувати зародження, еволюцію та модернізацію етнопедагогічної культури впродовж тисячолітнього періоду розвитку українського народу” [4, 41].

Більш вагомим у розвитку музичної думки й виявлення почуттєвої сфери є народне виховання. Українська музична етнопедагогіка опиралася на ряд принципів, серед яких перше місце зайняв *принцип гуманістичного змісту*.

Це поняття у музичній етнопедагогіці має досить складну й давню історію свого розвитку. Воно пов’язане із людиною і втілює ідею навчання і виховання людини. З позиції педагогіки гуманізм розглядається як концепція буття людини, її існування, її прав і свобод для максимального розвитку як індивіда, так і роду. Гуманістичні ідеї, пов’язані з розумінням людини як частини природи й певних притаманних їй здібностей, значною мірою проявилися в музичній етнопедагогіці. Їх ми знаходимо в працях і поглядах відомих діячів культури й освіти України в різних історичних періодах. Вагоме місце серед них посідають Григорій Сковорода, Петро Могила, Микола Дилецький, Максим Березовський, Дмитро Бортнянський, Артем Ведель, Софія Русова, Іван Огієнко, Василь Сухомлинський, Мирослав Стельмахович та багато інших. На сучасному етапі гуманізація музичної педагогіки передбачає зміну методологічної платформи, яка проголошує перехід до нової музично-освітньої парадигми, що фіксує її в нових ідеях, поняттях і принципах. І головним дидактичним принципом у музичній етнопедагогіці українця є *принцип гуманізації*.

Найдавнішою ланкою гуманістичних спрямувань музичної етнопедагогіки є сфера духовної діяльності українців у галузі етноінструментального мистецтва. Народнопедагогічна мудрість, починаючи з часів Київської Русі й ще раніше, щедро репрезентувала ідеї гуманістичного виховання, і через етнічний інструментарій музична творчість українців підносила ідеал людини, яка прагнула до знань, цінила розум більше за багатство. Сповнена гуманізму, етномузична творчість народу сприяла

розвитку ініціативи, допитливості, дієвості, уважного ставлення до духовних потреб людини, її естетичних запитів. Як стверджують дослідники, народом були вироблені основні напрями трудового, розумового, морального, фізичного та духовного виховання. У цьому визначне місце займає музична етнопедагогіка, яка найбільше вплинула на формування почуттів українця.

Одним із головних принципів української музичної етнопедагогіки є *природовідповідність*. Педагогічна мудрість, опираючись на принципи природовідповідності, вимагає врахування не лише фізіологічних, психологічних, вікових особливостей, а й національних, регіональних, генетичних. Музична етнопедагогіка кожного народу передбачає навчання і виховання людей різних спеціальностей в один спосіб, усіх однаково, бо інакше це суперечить законам розвитку природи, змісту й характеру, культурно-історичному досвіду кожного народу, нації.

Основою української музичної етнопедагогіки, її навчальної і виховної систем є принцип *зв'язку навчання і виховання з життям нації*. Формування особистості є складовою і невід'ємною частиною історичного, матеріального й духовного буття народу, одна з галузей його музичного мистецтва, його культури. Музичне виховання не може ґрунтуватися на абстрактних ідеях, положеннях і бути відірваним від культурно-історичних традицій і звичаїв народу. Характер, форми виховної системи музичної етнопедагогіки тісно пов'язані з історичними, національними, мистецькими особливостями життя народу в минулому, сучасним і науковим прогнозуванням розвитку нації на майбутнє.

Мета етномузичної дидактики – мистецька освіта як основний важіль піднесення музичної культури народу, важливий засіб формування почуттєвої сфери українця й забезпечення загального розвитку молоді, її підготовки до життя і творчості.

У розвитку музичної етнопедагогіки українця сформувалися основні методи навчання і виховання.

Перший: музичний етнопедагогічний *метод навчання наслідування* (за зразком), *репродуктивний* (на слух), через мелодичне й поетичне запам'ятовування засобом співу та гри на музичних інструментах.

Другий: музичний етнопедагогічний *семіотичний метод навчання* (знаковий). Розшифровується через нотографію (крюки, знамена, ноти); *релятивний* (через мануальні знаки), що вимагає організації спеціального навчання засобом співу й гри на музичних інструментах.

Як перші, так і другі методи організації навчання на практиці у своєму історичному розвитку піддавалися великим змінам у часі й просторі. Вони сформували музично-етнопедагогічні принципи, за допомогою яких було організовано музичне навчання і виховання на емпіричному та науковому рівнях. Зважаючи на загальнопедагогічні принципи навчання і виховання, музична етнопедагогіка сформувала свої дидактичні принципи, а саме:

- *принцип ритмізації*;
- *принцип мелодизації*;
- *принцип гармонізації*;

- принцип ладового функціонування мелодії;
- принцип мелодичної та мовної спорідненості.

Формування етномузичних дидактичних принципів навчання відбувалося поступово. Вони проявилися емпіричним шляхом на основі узагальнення народної практики музикування і відкриття його найтиповіших об'єктивних закономірностей співу, гри на окремих музичних інструментах, творення музичних композицій та їх виконання.

Разом з тим, формування дидактичних принципів у музиці відбувалося через пізнання природи, суспільних відносин, матеріальної і духовної культури українців, через творіння і вдосконалення народних інструментів та генетичність слухових аналізаторів. Народна філософія сенсуалізму, яка вважає, що навколишній світ пізнається в основному через відчуття і почуття людини, й розглядає відчуття як відображення об'єктивної реальності, висунула на перший план *музичний дидактичний принцип ритмізації*.

Музична етнопедagogіка подбала про ритмічний розвиток дитини через створення дитячих музичних інструментів, дитячих пісень, забавлянок, утішок, колискових. Таке явище спостерігаємо в танцях, спортивних вправах, у ходьбі, що сприяє закріпленню генетичної вродженості відчуття ритму та формуванню почуття прекрасного. Про генетичність музично-слухових якостей українців сказано й написано достатньо. “За результатами медичних експериментальних досліджень клітини людського організму перебувають у постійному коливальному русі. Рух цей, однак, відбувається не одночасно, не упорядковано, а автономно. Під час звучання музики чітка ритмічна пульсація (якщо вона має місце) організовує ці клітинні коливання, що в суб'єктивному відчутті людини сприймається як підвищення (рідше – пригнічення) життєвого тону” [2, 17]. Тому, саме з ритмічних відчуттів розпочинається і втілюється музична етнопедagogіка.

Вона дає змогу виділити педагогічно-національні цінності, які знайшли своє втілення в *принципі мелодизації*, який має непересічну виховну вартість і пов'язаний із процесом гуманістичного розвитку нації. У цьому принципі закладена сила музики, де головне місце займає *мелодія*, яка містить у собі комплекс *конструктивної організації* музичних образів, що відтворюються в ритмі, темпі, динаміці, силі звука тощо. Організація мелодії має етнопедagogічні якості, що сприяють її запам'ятовуванню та імпровізації. Інтонаційні й конструктивні елементи мелодії важливі однаковою мірою, бо їх поєднання створює ту взаємодію, яка здатна виражати національні риси музичних образів і цим самим впливати, захоплювати, виокремлювати мелодію і надовго запам'ятовувати її як і вербальні (мовні) засоби.

Завдячуючи використанню музичного інструментарію (ліра, кобза, бандура, цимбали), українська музична етнопедagogіка опиралася на важливий дидактичний *принцип гармонізації*, що збагатив звукову палітру народноого мистецтва. Із сукупності інтервалів будується мелодія, розташована лінійним способом, тобто горизонтально. Інтервал – “це осмислене *інтонаційне* сполучення двох музичних тонів, узятих послідовно” [2, 109]. Таке гармонійне сполучення звуків, поєднаних з ритмічними

величинами, дає відчуття їхнього усвідомленого злиття в головну музичну думку, з якої і складається інструментальна мелодія.

Ладова упорядкованість – одна з найважливіших основ музичної етнопедагогіки. Відчуття ладової закономірності в етнопедагогіці народного співу існує тільки в музиці, її немає в інших видах мистецтва. “Лад, таким чином, є всеосяжним. Він – “дух”, що дає життя звуковій матерії, яка певним чином ділить звуковий простір. У музичній практиці лад є гранично конкретним” [2, 58].

На цій закономірності та на діапазоні людських голосів українці творили як народні пісні, так і інструментальну музику. Музична інтонація, на противагу мовній, несе основне почуттєве навантаження і таким чином формує музичний образ.

Українська музична етнопедагогіка, її дидактичні принципи живуть у своїй реалізації. У вихованні дітей коло інтересів музичної дидактики дуже широке, зокрема у:

- формуванні поглядів на життєві події та явища через музичні відчуття, сприймання, музичну пам’ять, звуковисотну уяву, музичне мислення;
- виробленні музичних інтересів до народної пісенної творчості й інструментального мистецтва;
- формуванні культури слова (на базі пісенного фольклору) та удосконаленні рідної материнської мови українця.

Можна констатувати, що музична етнопедагогіка – це один із провідних напрямів у педагогічній науці, що забезпечує ґрунтовне засвоєння музичного мистецтва, надбаного українською нацією, сприяє вихованню молоді та гідних її представників. Через музичну етнопедагогіку ми довідуємось про закономірності, шляхи й засоби збереження мужньої, генетично вродженої спадковості, що через музику етнізує особистість.

Література

1. Іваницький А.І. Український музичний фольклор. – Вінниця: Нова книга, 2004; Дитячі пісні та речитативи / Упоряд. Г.В. Довженок, К.М. Луганська. – К., 1991; Верховинець В. Весняночка. – К.: Музична Україна, 1989; Грица С.Й. Трансмісія фольклорної традиції. – К.: Астон, 2002; Музична україністика: сучасний вимір. – К.: ІМФЕ ім. М.Рильського НАН України, 2005; МІСІСА НІМАНА. – Львів: Наукова збірка ЛДМА ім. М. Лисенка, 2003. – Вип. 8; Колядки та щедрівки. – К.: Наукова думка, 1965; Коломийки. – К.: Наукова думка, 1969; Календарно-обрядові пісні. – К.: Дніпро, 1987.
2. Побережна Г.І., Щериця Т.В. Загальна теорія музики. – К.: Вища школа, 2004. – 325 с.
3. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: Навчально-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 272 с.
4. Українська етнопедагогіка: історичний контекст / За ред. Н. Лисенко. – Івано-Франківськ: Науково-методичний центр “Українська етнопедагогіка і народознавство АПН України”, 2005. – 284 с.